

יהוד

עליונות יהודית
בישראל

לא "חגיגה לדמוקרטיה", אפרטהייד.

בְּצֵלֶם
BTSELEM
بتسيلم

לא "חגיגה לדמוקרטיה", אפרטהייד.

הזכות לבחור ולהיבחר היא מהזכויות הבסיסיות ביותר – והחשובות ביותר – בכל משטר דמוקרטי. בלעדיה, אין המשטר ראוי להיקרא כך. זכות זו גם מעוגנת בהכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם, הקובעת ש"כל אדם זכאי להשתתף בהנהלת ארצו, בין השתתפות ישירה ובין דרך הנציגות שנבחרה בבחירות חופשיות".

עם זאת, מובן כי אין מדובר בתנאי מספיק, הרי גם משטרים טוטליטריים נוהגים לקיים הליך אותו הם מכנים "בחירות" וברור שאין בכך כדי להופכם לדמוקרטיה. בחירות במשטר דמוקרטי חייבות לשקף גם עקרונות יסוד כמו שיוויון, חירות וחופש ביטוי – המאפשרים לא רק את הכנסת הפתק לקלפי אלא גם הבעת דעות באופן חופשי והשתתפות באופן מהותי בקביעת העתיד. על הבחירות להבטיח גם שלכל אזרח יש קול אחד, השווה בדיוק לקולותיהם של כל האזרחים האחרים, ועליהן לאפשר לכל האזרחים להתמודד בבחירות, להציג את המצע שבו הם מאמינים ולפעול לקידומו. הגבלות בחוק על הזכות לבחור ולהיבחר חייבות להיות מצומצמות ביותר – אם בכלל.

ערב הבחירות לכנסת ה-25 – שכמו תמיד מתוארות כ"חגיגה לדמוקרטיה" – אנחנו מבקשים לבחון האם הן עומדות בתנאים מינימליים אלה ולהציג לפניכם כמה עובדות על הבחירות המתקרבות ועל המקום בו כולנו חיים.

זכויות פוליטיות מלאות: רק ליהודים, בכל השטח

כל אזרחי ישראל היהודים שגרים בין הירדן לים רשאים להשתתף בבחירות באופן מלא. הם יכולים להצביע בהן, להציע את מועמדותם ולקדם את המצע שלהם במגוון דרכים, ולהיבחר ולכהן כחברי כנסת וכשרים.

כיום גרים ממזרח לקו הירוק כ-10% מכל היהודים החיים תחת המשטר עבורו נערכות הבחירות, בלמעלה ממאתיים התנחלויות שהוקמו ברחבי הגדה המערבית. המסגרת החוקית שיצרה ישראל הבטיחה שזכותם להשתתפות פוליטית לא תיפגע בכהוא זה כתוצאה ממעברם אל מחוץ לשטח הריבוני של המדינה והם יכולים לבחור ולהיבחר בדיוק כמו האזרחים היהודים הגרים ממערב לקו הירוק.

המתנחלים אפילו לא נדרשים לעבור לצידו השני של הקו כדי לממש את זכותם זו: כבר בשנות השבעים המוקדמות של המאה הקודמת תיקנה הכנסת את החוק כך שיאפשר הצבעה לאזרחים בהתנחלויות עצמן. הקלפיות ממוקמות בכל השטח שבשליטת ישראל – בהתנחלות היהודית בלב חברון וברמת אביב, באריאל ובנוף הגליל, בחיפה וביפו. באתר של ועדת הבחירות המרכזית לכנסת ניתן לראות את התוצאות על פי כל הקלפיות – כשאלה המוצבות בהתנחלויות מוצגות ברשימה אחת, יחד עם אלה המוצבות ביישובים שבתוך הקו הירוק.

משטר אחד בין הירדן לים.

זכויות פוליטיות כחנות – אם בכלל: רק לפלסטינים, בכל השטח

הנתינים הפלסטינים אינם משתתפים בבחירות

כחמישה וחצי מיליון נתינים פלסטינים חיים בשטחים שכבשה ישראל ב-1967: כשלושה וחצי מיליון בגדה המערבית (בהם כ-350,000 תושבי מזרח ירושלים) וכשני מיליון ברצועת עזה. כל הנתינים הפלסטינים אינם רשאים לבחור בבחירות לכנסת או להיבחר בהן ואין להם כל ייצוג במערכות הפוליטיות הקובעות כיצד ייראו חייהם.

מציאות זו קיימת למרות שישראל היא הגורם האחד הקובע והמנהל את חייהם מזה יותר מ-55 שנים. ישראל שולטת בקרקע, בים ובאוויר והיא מחזיקה בהיבטים מרכזיים של השלטון גם לאחר השינויים הגיאוגרפיים שהתרחשו בשטחים לאורך השנים. ישראל מנסה להתלות בשינויים אלו כדי לטעון שלתושבי השטחים יש מסגרות פוליטיות נפרדות המאפשרות להם להשתתף בקביעת עתידם – הרשות הפלסטינית בשטחי הגדה, משטר חמאס ברצועת עזה – אך טענות אלה תלושות מהמציאות.

אלו העובדות:

ברצועת עזה פינתה ישראל ב-2005 את כל ההתנחלויות והסיגה ממנה את הצבא. ישראל הכריזה שבכך היא סיימה

את שלטונה ברצועה ולכן, למעט חובות מינימליות שנועדו למנוע משבר הומניטארי חמור וקיצוני, תמו כל חובותיה כלפי התושבים הגרים שם. היותה של רצועת עזה מנוהלת מבפנים על ידי חמאס מחזקת אולי טענה ישראלית זו ומסייעת לה להתעלם משני מיליון בני האדם החיים ברצועה. אלא שגם כיום, כבעבר, ישראל ממשיכה לאחוז בכמעט כל הסמכויות הנוגעות לתושבי הרצועה והיא הקובעת כיצד יראו חיי היומיום שלהם, בעיקר באמצעות שליטתה הכמעט מוחלטת על תנועת אנשים וסחורות מהרצועה ואליה.

בגדה המערבית העבירה ישראל, לכאורה בלבד, חלק מהסמכויות לרשות הפלסטינית. מאז, היא נתלית בחלוקה זו כדי ליצור את האשליה כאילו הגדה חולקה בין ישראל לבין הרשות כאשר כל אחת פועלת באופן עצמאי ולפי ראות עיניה בשטחים שבשליטתה, ושולכום יש מסגרת פוליטית לבחור ולהיבחר בה: המתנחלים בבחירות לכנסת, הפלסטינים בבחירות לרשות. אלא שהרשות יכולה לנהל רק היבטים מוגבלים ביותר של החיים במרכזים העירוניים של התושבים הפלסטינים, וגם זאת בדרך כלל רק לאחר קבלת אישור מישראל – שעדיין שולטת בכול: בהפעלת הכוח, בכליאה, בשיפוט, בתכנון ובנייה, בחופש התנועה (בין הגדה לישראל, בין הגדה לירדן, בין הגדה לעזה ובתוך הגדה עצמה), במשאבים, במרשם האוכלוסין ועוד ועוד. ללא קשר לשאלת קיומן של בחירות לרשות הפלסטינית – שלא התקיימו מזה שנים רבות – ברור כי המשטר השולט היה ונותר המשטר הישראלי.

במזרח ירושלים העניקה ישראל, מיד לאחר שסיפחה אותה לשטחה, מעמד של תושבי קבע לפלסטינים שגרו בה באותה עת. אלא שתושבי קבע – מעמד שניתן בדרך כלל למהגרים שנכנסו לישראל, בשונה מהמציאות במזרח ירושלים אליה נכנסה ישראל – אינם רשאים להשתתף בבחירות לכנסת או להיבחר בהן. באופן תיאורטי, יכולים תושבי מזרח העיר לעבור הליך של התאזרחות ולהשתתף בבחירות לכנסת, אלא שזהו הליך מורכב וממושך וישראל מערימה קשיים על המבקשים לעבור אותו ומציבה בפניהם חסמים בירוקרטיים מכוונים.

זכויות פוליטיות כחנות – אם בכלל: רק לפלסטינים, בכל השטח

האזרחים הפלסטינים נהנים מזכות חלקית בלבד לבחור ולהיבחר

קצת

לזכויות מוגבלות
וחלקיות

פלסטינים עד תחילת שנות השמונים, והקמתן של מפלגות לוויין של אזרחים פלסטינים בהן הכתיבה את רשימות המועמדים ואת אופן הצבעתם; וכלה במאמצים מתמשכים לדה-לגיטימציה, שהבהירו שהשתתפותם הפוליטית של האזרחים הפלסטינים אינה רצויה בעיני חלק ממנהיגי המדינה ובעיני הציבור הרחב. מאמצים אלה השתקפו בסיסמאות כמו "נתניהו זה טוב ליהודים" (1996), "בלי נאמנות – אין אזרחות" של מפלגת ישראל ביתנו (2009), או הסרטון שהפיץ ראש הממשלה הקודם בנימין נתניהו ביום הבחירות (2015), בו הזהיר ש"שלטון הימין בסכנה, המצביעים הערבים מגיעים בכמויות אדירות לקלפיי".

כחוט השני עובר בכל אלה המסר שהשתתפותם הפוליטית של האזרחים הפלסטינים אינה שווה – ואסור שתהיה כזו – לזו של האזרחים היהודים. השתתפות זו נתפסת לא פעם ככזו החותרת תחת המונופול של האזרחים יהודים על הכוח הפוליטי בשטח שבין הירדן לים. מכאן גם נובעת התפיסה הרווחת לפיה החלטות שקיבלה הכנסת בהתבסס על קולות חברי הכנסת הפלסטינים – וללא רוב יהודי – אינן לגיטימיות.

אין מדובר רק בפרקטיקות ארוכות שנים או בהתבטאויות פומביות. השתתפותם הפוליטית של האזרחים הפלסטינים מוגבלת גם באמצעות חוק יסודי: הכנסת. סעיף לא לחוק, שנחקק ב-2002, קובע כי ניתן למנוע מרשימה או ממועמד להשתתף בבחירות אם במטרותיהם או במעשיהם – במפורש או במשתמע – הם שוללים את "קיומה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית". ועדת הבחירות המרכזית – גוף פוליטי המורכב מנציגי המפלגות בכנסת – פסלה על בסיס סעיף זה פעם אחר פעם מפלגות ומתמודדים המייצגים את הציבור הפלסטיני, בטענה שמאבקם האזרחי לשוויון מלא מתנגש עם סעיף זה שכן הוא שולל את קיומה של ישראל כמדינה יהודית.

אמנם, נשיא בית המשפט העליון לשעבר, השופט אהרון ברק, קבע ב-2003, זמן קצר לאחר שנחקק סעיף לא, שהזכות להיבחר היא זכות חוקתית ולכן יש לפרשו בצמצום ולפסול רשימות רק כאשר ישנן "ראיות משכנעות, ברורות וחד משמעיות" ורק כאשר הדרישה פוגעת ב"מאפיינים הגרעיניים" המעצבים את הגדרת המינימום של היות מדינת

כ-1.7 מיליון הפלסטינים שיש להם מעמד של אזרחים, יכולים – בדומה לאזרחים היהודים – להשתתף בבחירות לכנסת, לבחור את נציגיהם, להקים רשימות משלהם או להצטרף לרשימות קיימות. אלא שמאז הוקמה המדינה מלווה אפשרות השתתפותם הפוליטית בדה-לגיטימציה ובניסיונות להגביל ולמנוע מהם ייצוג פוליטי אמיתי.

לא חסרות דוגמאות לתפיסה הרווחת לפיה יש לפקח, לשלוט ולקצץ בהשתתפות הפוליטית הפלסטינית ולרוקן מתוכן את זכותם להשתתף בבחירות. החל מהגבלת הפעילות הפוליטית תחת הממשל הצבאי שהוטל על האזרחים הפלסטינים עד 1966 ושראה בכל האזרחים הפלסטינים אויבים; דרך סירובה של מפא"י (לימים מפלגת העבודה) – ששלטה במדינה ובמרבית מנגנוניה באותן שנים – לצרף אליה מועמדים

הנשיאה חיות על דברים אלה וקבעה שוב שאותה הצעת החוק היא "קו פרשת המים", והדגישה שזוהי "הצעת חוק מאוד מאוד בעייתית".

המסר לציבור הפלסטיני ולמועמדיו ברור: אסור להם לפעול למען שוויון מלא ולמען הכרה בזכויותיהם הלאומיות הקולקטיביות. דרישתם לשוויון בנושאים כמו קרקע, הגירה וסמלי המדינה נתפסת ככפירה ביסודותיה החוקתיים של המדינה, בהיותה חותרת תחת הגדרתה כיהודית. ראש הממשלה, יאיר לפיד, הבהיר עקרון זה לאחרונה, כשקבע ש"20% מהאוכלוסייה הם ערבים ואנחנו יכולים וצריכים לתת להם שוויון אזרחי... מצד שני, אנחנו לא ניתן להם שוויון לאומי כי זו המדינה היחידה שיש ליהודים".

לאזרחים הפלסטינים שבחרים להשתתף בבחירות אין ברירה אלא להשתתף במשחק הפוליטי כשידיהם קשורות לאחור. על המפלגות המייצגות אותם נאסר להיאבק בערכי יסוד של המשטר שמנשל ומדכא אותם, נאסר לפעול לביטול המנגנונים והחוקים הפוגעים בהם הנחשבים למאפייניה של המדינה היהודית, נאסר לפעול למען אחד העקרונות הדמוקרטיים הבסיסיים ביותר: שוויון מלא של כל בני האדם החיים תחת אותו משטר. בכך נקבעת להם, ורק להם, תקרה להשתתפותם הפוליטית. לא משנה מה יעשו או כיצד יצביעו – הקול שלהם, חוקתית, שווה פחות.

מובן שפגיעה בזכות להשתתפות פוליטית – כפי שנעשה לאזרחים הפלסטינים – שונה משלילתה המוחלטת – כפי שנעשה לנתינים הפלסטינים. האזרחים הפלסטינים שבחרים להשתתף בבחירות עדיין יכולים – גם אם באופן חלקי וכחות מזה של האזרחים היהודים – להשתתף במאבק נגד משטר העליונות, השליטה והדיכוי, בעד זכויות מלאות ובעד דמוקרטיה שאינה חלולה מיסודה.

ישראל מדינה יהודית". על בסיס פרשנות זו, הפך בית המשפט העליון שוב ושוב את החלטותיה של ועדת הבחירות המרכזית לכסול מפלגות של אזרחי ישראל הפלסטינים ואישר לרשימות ולמתמודדים פלסטינים להשתתף בבחירות. אלא שבה בעת שבו והבהירו השופטים את גבולות ההשתתפות הפוליטית הפלסטינית. כך, השופט ברק הבהיר שהדרישה לשוויון אינה פוגעת בקיומה של ישראל כמדינה יהודית, אך זאת רק עוד הכוונה היא "להבטחת השוויון בין האזרחים בתוך הבית פנימה, תוך הכרה בזכויותיו של המיעוט החי בתוכנו". אם, לעומת זאת, הדרישה לשוויון היא כזו ה"מבקשת לפגוע ברצינות המונח ביסוד הקמת המדינה ובכך לשלול את אופיה של מדינת ישראל כמדינתו של העם היהודי, כי אז יש בכך כדי לפגוע במאפיינים הגרעיניים והמינימליים המאפיינים את מדינת ישראל כמדינה יהודית". במקרה כזה, יהיה מקום לשקול את פסילת הרשימה או המועמד שתומכים בכך.

ביוני 2018 הגישה מפלגת בל"ד את הצעת חוק יסוד: מדינת כל אזרחיה. בהצעה, שהוגשה במקביל לדיונים בכנסת בחוק יסוד: ישראל מדינת הלאום של העם היהודי, נכתב כי היא מבקשת לעגן את "עקרון האזרחות השווה לכל אזרח, תוך הכרה בקיומם ובזכויותיהם של שתי קבוצות הלאום, היהודית והערבית". בצעד חריג, סירבה נשיאות הכנסת לקבל את הצעת החוק ובכך חסמה את האפשרות לדון בה במליאה.

אף כי הכנסת מעולם לא החלה אפילו לדון בהצעת חוק זו, הגשתה הבהירה את אופיו ואת היקפו של השוויון המתבקש. נשיאת בית המשפט העליון, השופטת אסתר חיות, שהתייחסה להצעת החוק, קבעה שעצם הגשתה מהווה חציית קו ו"מדובר בפעולה משמעותית מצד חברי הכנסת מטעם בל"ד בכנסת ה-20 בניסיון להוציא מן הכוח אל הפועל – בדרך של הצעת חוק – פרוגרמה פוליטית ותפיסת עולם אשר שוללת את קיומה של מדינת ישראל כמדינה יהודית". השופטת חיות גם קבעה שעמדה זו יכולה הייתה להצדיק את פסילת הרשימה, אלא שבסופו של דבר היא נמנעה מלעשות כן מסיבות טכניות (בין השאר בשל העובדה שפסילה הייתה מביאה גם לפסילת מפלגת רע"ם, שהייתה אז שותפה ברשימה). בדיון שהתקיים לאחרונה בנוגע לפסילתה של בל"ד, לקראת הבחירות שיתקיימו ב-1 בנובמבר 2022, חזרה

מניעת השתתפות בבחירות¹¹ (תיקונים מס' 9, 35 ו-46)

7א. (א) רשימת מועמדים לא תשתתף בבחירות לכנסת ולא יהיה אדם מועמד בבחירות לכנסת, אם יש במטרותיה או במעשיה של הרשימה או במעשיו של האדם, לרבות בהתבטאויותיו, לפי הענין, במפורש או במשתמע, אחד מאלה:

- (1) שלילת קיומה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית;
- (2) הסתה לגזענות;
- (3) תמיכה במאבק מזוין, של מדינת אויב או של ארגון טרור, נגד מדינת ישראל.

¹¹ (1) לענין פסילה של רשימות ומועמדים ראו בין היתר - ע"ב 1/65 ירדור נ' יו"ר ועדת הבחירות המרכזית לכנסת השישית (פסילה אף בהיעדר הסמכה בחוק); א"ב 11280/02 ועדת הבחירות המרכזית לכנסת ה-16 נ' ח"כ טיבי, ח"כ בשארה ואח' (אישור התמודדות למרות החלטות פסלות של ועדת הבחירות); ע"ב 561/09 בל"ד ורע"ם-תע"ל נ' ועדת הבחירות המרכזית לכנסת ה-18 (אישור התמודדות שתי מפלגות שנפסלו ע"י ועדת הבחירות); א"ב 9255/12 ועדת הבחירות המרכזית לכנסת ה-19 נ' ח"כ חנין זועבי (אישור התמודדות למרות החלטת פסלות של ועדת הבחירות); א"ב 1095/15 (לא אושרה החלטת ועדת הבחירות למנוע מח"כ חנין זועבי להיות מועמדת בבחירות לכנסת ה-20); א"ב 1096/15 (לא אושרה החלטת ועדת הבחירות למנוע מברוך מרזל להיות מועמד בבחירות לכנסת ה-20); הבחירות לכנסת ה-21: א"ב 1806/19 (אישור התמודדות של עופר כסיף למרות החלטת פסלות של ועדת הבחירות); ע"ב 1866/19 (פסילת התמודדות של איתמר בן-גביר ע"י אישור ועדת הבחירות ודחיית ערעור על אישור התמודדות של איתמר בן-גביר ע"י ועדת בחירות); ע"ב 1867/19 (דחיית ערעור על אישור התמודדות של חדי"ש-תע"ל ע"י ועדת הבחירות); ע"ב 1876/19 (אישור התמודדות של רע"מ-תע"ל למרות החלטת פסלות של ועדת הבחירות); הבחירות לכנסת ה-22: ע"ב 5487/19 (פסילת התמודדות גופשטיין ומרזל, ואישור התמודדות של רע"מ-תע"ל למרות ע"ב 5506/19 (אישור התמודדות הרשימה המשותפת); הבחירות לכנסת ה-23: א"ב 852/20 (לא אושרה החלטת ועדת הבחירות למנוע מח"כ היבא יזבק להיות מועמדת בבחירות לכנסת ה-23); ע"ב 922/20 (אישור התמודדות רשימת משפט צדק לרפורמה במערכת המשפט ולשחרור יגאל עמיר); הבחירות לכנסת ה-24: א"ב 1156/21 (לא אושרה החלטת ועדת הבחירות למנוע מאבתיסאם מראענה להיות מועמדת בבחירות לכנסת ה-24).

(2) ר' גם סעיפים 63 ו-64 לחוק הבחירות לכנסת [נוסח משולב], התשכ"ט-1969, כפי שתוקנו (תיקון עקיף) בתיקון מס' 9.

כך נראה אפרטהייד

בין הים לירדן חיים תחת משטר אחד כ-15 מיליון בני אדם, כמחציתם יהודים וכמחציתם פלסטינים. התפיסה כאילו קיימים בשטח זה שני משטרים הנפרדים זה מזה על הקו הירוק – אחד דמוקרטי וקבוע בגבולות ישראל הריבונית, השני כיבוש צבאי זמני – תלושה מהמציאות.

כולנו, יהודים ופלסטינים, חיים בין הירדן והים, במציאות דו-לאומית ותחת משטר אחד. אלא שלא כל מי שחי תחת משטר זה יהיה רשאי להשתתף בבחירות שיתקיימו כאן ב-1 בנובמבר בהן ייקבע מי יאחז בהגה השלטון וכיצד ייראו כאן החיים בשנים הקרובות. כמחצית מבני האדם החיים כאן – כל הפלסטינים, בין אם הם מוגדרים כאזרחים, כתושבים או כנתינים – מודרים באופן מלא או חלקי מהכרעה זו.

משטר אחד שולט על כל השטח והוא המקבל החלטות על גורלם של כל בני האדם החיים בו. משטר אחד, הפועל על פי עקרון מארגן אחד: קידום והנצחת עליונותה של קבוצה אחת של בני אדם – יהודים – על קבוצה אחרת – פלסטינים. במשטר זה, המונופול על הכוח הפוליטי שמור לאזרחים היהודים בלבד, שרק להם יש מעמד מלא סביב השולחן שבו נקבע הן גורלם שלהם והן גורלם של הפלסטינים.

זו אינה דמוקרטיה. כך נראה משטר אפרטהייד.

עיצוב: סודי ענבר